अ-५

जयतु संस्कृतम्

झिल्का

(छोटा कथा)

नयाँ युग, नयाँ विश्व बनाउनु छ मानव !
कुवासना, कुसंस्कार तोड़िदे, फोरिदे सब

CS
N895.5131
Pu915 jh
2007

लेखक-
पूर्णप्रसाद, ब्राह्मण

কেন্দ্রীয় গ্রন্থাগার

83913

पुस्तकालय

मङ्गलाचरण

हांस्तै स्वदेशको लागि मरे जो धर्मयुद्धमा
शुक्र, गङ्गा, दशरथ,धर्म---,लाई छ वन्दना !

—लेखक

त्रि वि. वि. कीर्तिपुर नेपाल केन्द्रीय पुस्तकालय

दुइ शब्द !

दुइ वर्षअघि नै श्री पूर्णप्रसादजीले यी झिल्का लेख्नुभएको थियो, लुकी छिपी हामी सुन्थ्यौं। त्यो आज प्रकाशमा आएको छ । यसमा तानाशाहीका विरोधी सबैले हर्ष मनाउनु स्वाभाविकै हो ।

विकासको बाटोलाई छेकेर तानाशाहीले अगाडि बढन नदिएकोमा एउटा प्रगतिशील व्यक्तिको रुन्धन र विलौना यसमा अंकित छ। विकासको दुश्मन उपर घृणा, द्वेष र विद्रोहको साक्षर आकार यी झिल्का छन्। जनता-घाती बन्धनउपर यीनमा जुन विद्रोह छ, त्यो अहिलेसम्मको हाम्रा साहित्यमा अन्यत्र पाइँदैन। असुर र देवको द्वन्द्व जहिले पनि चलिरहने हुनाले विद्रोही कथाकारका यी झिल्का अमर छन्।

-श्री सिध्दिचरण

एक कुरा !

'यी फिलिङ्गा अघि किन भित्रभित्रै मात्र न्याय र सत्यका हरामहरूको छातीनेर आत्थु आत्थु पार्थे र अल्पिहाल्थे ?'

यसको जवाफ त म के दिउँ ? यो त राणाहरूको डायरशाहीको पतनले नै अब त स्वयं भन्ला ! जो एक दुइ भित्रभित्रै काम गरेर निभे जस्ता छन्, ती पनि निभेका छैनन्, यानी तिनले निभ्न भएको छैन-आज इष्ट इण्डिया, भोलि भिक्टोरिया, आज अकबर भोलि औरङ्गजेब, आज लुई भोलि नेपोलियन, आज जारशाही भोलि कैसर नेपालमा पनि भए भने !

वरू अब त स्पष्ट तौरसंग यो केको निंति ? यो सोध्न हुन्छ । यसको जवाफ- समाजको अन्धधर्म, अन्ध बिश्वास, र अन्ध श्रद्धाको जगदार महल जलाउन ! मानवताको वेदीमा जनतानृसिंहद्वारा हिरण्यतन्त्र शासनको चरु होम्न, ! नाङ्गा र भोकाहरूको हातबाटै उनीहरूका युगदुश्मन दासता र विषमताका कारणहरूको पूर्णाहुति गर्न ! देशमा मानवीय अधिकारको सच्चा सक्रिय प्रदर्शन गर्न !

यी फिलिङ्गा अब सल्कदै जान्छन् । नेपाली वनका सुकेका स्यौलाहरू यिनको स्वागत गर्छन् । यिनको निंति त्यो दिन उत्सव छ, विश्रान्ति छ- जुन दिन देशका धार्मिक नैतिक, सामाजिक, आर्थिक पुराना संस्कार जति खाक हुन्छन् र हावामा मिल्नका लागि खरानीको पहाड बन्छ ।

—पूर्णप्रसाद, ब्राह्मण

सूची

पृष्ठ	कथा
चिट्ठे	३
हक	५
दागा	६
सराप	८
विगुल	९
सर्म	११
लिखो	१३
खलल	१५
झोक्काँ	१७
सेवा	२१
खेल	२३
पत्र	२५
झोही	२७
जांच	३०
सभा	३३
भिक्षा	३६
वैठक	३९
झझल्को	४२
तत्व	४६

अन्तरिम सरकार खडा भएपछि

नाटक	५१
वर्तमान	५३
थोक व्यापार	५६

हक

अनन्त विशाल मानवजगत्‌मा विभिन्न संघर्ष भई नै रहन्छ !

कुनै एक परिवारमा सुमनको जन्म भएको हो। उसले पालन पोषण राम्रो पायो, साथै शिक्षा दीक्षा पनि। आज उसलाई यौवनले कुनै न कुनै व्यवहार-सूत्र समात्न इसारा गरिरहेछ। प्रथमतः कर्तव्यले नै उसलाई बाध्य गरिरहेछ। किनकि उ जड पशुजीवन भन्दा निकै उंचा मानवजीवनको एक सदस्य हो। यसैले यो जटिल प्रश्न छ-उसले केन्द्रित पारिवारिक कोठरीको सदस्य हुने कि, विशाल प्रगतिशील सामाजिक जगत्‌को ?। परिवार र समाजको संघर्ष भयो--उसलाई त्रास।

× × ×

मुद्दा दायर भो सत्यको न्यायालयमा। सत्यले परिवारलाई सोधे--सुमनमाथि तेरो केको हक छ ?

'पालन-पोषण र लाड प्यारको'

'समाजको केको हक छ ?'

'भाषा, विचार, सभ्यताको'

आखिर सत्यबाट फैसला भयो--भाषा, बिचार सभ्यता नै जीवनका ज्यान भएकाले मुख्य हक सुमनमाथि समाजकै हुन्छ। गौण हक परिवारको।

× × ×

अनि सुमनले समाजतिर हेरेर भन्यो--फैसलामा निकै स्पष्टता देख्छु'।

दागा

चेतनले मानवलाई एउटी दूधालु जातकी कोरली गाई दिएर भन्यो– 'गोधन बढा'।

चेतन अलिप्यो। मानवले विराट्को घना जङ्गल फांड्यो। गोठ बन्यो। गाई बाँधिइन्। समयको बैज्ञानिक दौड छँदै छ। गाईका बाच्छबाच्छी असंख्य भए। गोठ भरियो। सृष्टि-देवता हाँसिन्। मानो त्यो उनको सफल कामना हो!

× × ×

गोठालो उही मानव छ । हातमा उसको मजबूत दण्डा छ। मानो उसलाई आज अर्कै सनक छ। गाईको दूध यति पौल छ– बाच्छाबाच्छी सब अघाहर गोठालोलाई समेत पुग्छ। तैपनि हेर्दा त्यहां छाति चिरिन्छ। बाच्छाहरूको पेट संधै पेटारो लागेको छ। बलियो डोरीले ती थाममा बाँधिएका छन् । गोठालो कचौंडो निखारेर दूध दुहुन्छ। काम भर्छ । पिउँछ। जमाउँछ । नौनी झिक्छ। डकार्छ। अरू भंडारमा भित्र्याउँछ। बिचरी गाई गहमा आँसु लिएर प्यारा लालहरूतिर हेर्छिन्। मुट्ठमा भक्कानो परेर आउँछ। जोसमा केही बोल्न खोज्छिन्, मानवी भाषा आउदैन, चाउरिन्छिन्, उग्राइसकेको चारा बेदनाले निलिदैन । एक टक लगाएर आफ्ना लालहरूलाई हेर्छिन् ! उनीहरू फूकिढल्ला छन्। तैपनि तन्किरहेका छन्–। आमाको रित्तो कचौंडोतिर।

के लाग्यो अर्काको हात परिसकेपछि ।

थिति असह्य भयो र प्रकृतिले चिढिएर गोठालोलाई भनिन्- 'के यस्तो गरेको !'

उसले झन् डग्लिएर भन्यो-त्यतिको दूध छोडिदियँ ? अनि यी डाम्ना कतै थामिसक्ना हुन्छन् !

'नसक, के हुनेछ ।

गोठालोले जिब्रो काडेर भन्यो- 'ओहो ! गैगो नि ?

× × +

यो घटना आकाशभित्र छिपेर चेतनले आँचिरहेका रहेछन् । एक्काशी उनको चोर औंलो ठडियो। । आज गोठमा तुवाँलो लागेको छ । शायद भोलि के हुन्छ ।

सराप

बनप्रजाहरूको पालोशान्तिले आपको जरायोलाई चवाइसकेपछि सिंहले गिजा चाट्तै, नङ्ग्रा पसार्दै भन्यो — 'डमरू कहाँ गए ?'

सिंहिनीले डमरूलाई काखमा छापछोप पारेर भनी— 'कहाँ गए कुन्नि, त्यतैतिर लागेकि।

सिंहले गर्जेर भन्यो- 'म राजा हुँ, न ढाँट'

'बनको यत्रो निष्कण्टक राज्य ! पञ्जामा त्यत्रो विश्वसामर्थ्य, तैपनि यो नीचातिनीच शङ्का, उपशङ्का, त्यो पनि आफ्नै अशक्त निरपराध बालबच्चामाथि ? धिक्कार छ राजकुलको जन्मलाई'- यति मनमा विचार गरिसकेपछि सिंहिनीले अलि धोत्रो स्वरमा भनी-'किन ढाट्थें !

× × ×

मेघ गर्जियो। सिंहले ओडारबाट कडु गर्जना छोड्यो, आकाशतिर फर्केर ! हाङ्ग मुख बायो दाह्रा देखाएर । चारै खुट्टा तन्कायो, साथै नङ्ग्रा पसार्दै । बनका गुफागुफाले प्रतिध्वनिले त्यो गर्जाइको स्वागत गरे । वनको शान्त वातावरण क्षुब्ध भयो । मृगका पाठाहरू तर्सेर माउको काखमा घुस्रिए। बनीहरूको भयतरल दृष्टिले वन छायो ।

यो सब भगवती प्रकृति देवीले अलक्षित हेरिरहेकी थिइन्। यसैले आफ्नो विरक्तिमा उनले भनिन्-अशक्त सीधा साधाको अधिकाररक्षाको लागि र सच्चा विश्वबन्धुत्वको रक्षाको लागि हिंसा र अशान्तिको जन्मदाता हे ! साम्राज्य तँ, आफ्नै शङ्का र र विद्रोहमा मिटेर जा !

बिगुल

बीशौं शताब्दीले बिगुलको आवाजमा भन्यो–"विश्वसाम्राज्य कुनै एक वादको हुनुपर्छ"।

× × ×

समस्त विश्वक्षेत्र रोमाञ्चकारी रणभूमि बन्यो। ज्ञान र विज्ञानको, भौतिकता र आध्यात्मिकताको मिश्रित गर्जनमा चल्यो भीषण संग्राम। सारा स्वार्थी अभिमानी वादहरूको भयो मुठभेड। बज्यो पक्ष-विपक्षको, तर्क-वितर्कको कर्णकटु रणदुन्दुभि। अनन्त रणवीरहरू ताण्डव मच्चाउन लागे जय र पराजयको बीचमा। प्रकृति कांपिन्, विश्वजनता क्षुब्ध भयो।

× × ×

खबर पुग्यो अलक्षितको सुनौला मन्दिरमा। अनन्त ब्रह्माण्डका अधिनायकले भने—'अशान्तिकारी बालक्रीडा बन्द गर। पछि निर्णय लाग्नेछ'।

जीवनको अविरल क्रान्तिले थाकेका रणवीरहरूले निर्णयको लागि युद्ध बन्द गरे, जय र पराजयका लखौं आजितीमा। पछि फेरि ब्रह्माण्डका अधिनायकले भने—'वाद हो! विश्वशान्तका लागि तिमीहरू लायक छौ, न कि तिमीहरूको स्वार्थ र अभिमान। विश्वशान्ति त आखिर सत्यमै निर्भर गर्छ'। यति भनेर उनी अलिपप।

धेरै असहन, धेरै अन्वेषण, धेरै तर्क वितर्कको पछि सारा बादहरूले आकाशतिर फर्केर सोधे--'सत्य के हो त ?'

सुदूर नील आकाशद्वार फुटेर मधुर औ गम्भीर आवाज आयो--'स्वार्थ र संकोच', 'तँ र मँ' भन्दा परको कार्यान्वित विश्वभावना'।

सर्म

पृथ्वीको गर्भबाट निस्कनासाथ दुइटा दुङ्गाले भीष्मप्रतिज्ञा गरे–'आजीवन लोकसेवा गर्नेछौं'। प्रतिज्ञा महत्वको थियो। कार्यान्वित हुन सकेको थिएन। कार्यलाई अवसर र क्षेत्रको न आवश्यकता छ !

न भन्दै केही वर्षमा विष्णुमतीमा पूल र तीरमा देवीमन्दिर बन्ने भयो। सुन्दा दुवैमा हर्षको सीमा रहेन। ती दुइमा मौन आलाप चल्यो–'कुन बनेर लोकसेवाको लक्ष्यपूर्ति गर्ने, पूल कि मन्दिर ?

सयौं धार्मिक पुष्टि दिएर एउटाले भन्यो–'मन्दिर बनेर। अर्कोले चाहिं सच्चा कर्मयोगको महत्व देखाउँदै भन्यो–पूल बनेर।

आखिर दुइको रुचिभेद भयो। एउटा बन्यो मन्दिर, एउटा बन्यो पूल। विश्वबन्धु समीरबाट ती दुइको खबर ओसार पसार भइरहन्थ्यो।

यता मन्दिरमा पूजासामग्रीको समारोह, शङ्ख घण्टाको घोषणा, नैवेद्यको मारामार थियो। उता पूलमा धूलोमूलोको भस्सारेपन, यानहरूको गर्वित गतिमा थर्थराहट र बाह्रै काल बाह्रै महीनाको निराहारी तपस्या-हिउँको, गर्मीको, वर्षाको। यस्तै थियो।

केही समयपछि मन्दिरलाई पूलले सोध्यो--'लोकसेवा कत्तिको चलेको छ त ?

मन्दिरले भन्यो--'भाई ! भन्दै शर्म लाग्छ । लोकसेवा होइन, त्यसको नाउँमा पेटसेवा चलेको छ । साथै निरपराध मृत बलिहरूको करुण बीभत्स दृश्यले सधै नारकीय यातना खन्नुपरेको छ । मिथ्या प्रचारको घृणित केन्द्र बन्नुपरेको छ । जो भ्रम गरिरहेछु, त्यो वास्तव धर्म होइन, शर्म हो ? धन्यवाद छ--यहाँको अबलरदष्टिलाई । अनि यहाँको तपोबललाई जो आज सेवाको निंति संसारको पदाघात सहेर आफ्नो व्यक्तित्व देखाई रहनुभएको छ । अन्धा लूला लंगडा सबको गतिविधि बन्नभएको छ । यो पो धर्म ?

लिलो

तपस्विनी वीर प्रसविणी भारतमाताले उजूरी दिइन्- 'जातिवाद मेरो क्षेत्रबाट हटाइयोस् भनेर'।

भारतमाता झिकाइयिन् विश्वन्यायालयमा, साथै लिलो जातिवाद पनि। न्यायाधीशले भारतमातालाई सोधे- 'तपाईलाई यसले के गर्‍यो ?'

'घरमा बसेर मेरा छोराहरू फुटाइदियो, अझ सर्वस्वमा दाबा गरिरहेछ।

'कति भो यसले यति गरेको'

'डेढ हजार वर्ष'

जातिवादतिर फर्केर न्यायाध्यक्षले भने-त्यसो गर्ने तेरो के हक'!

डेढ हजार वर्षको कुरा हैन यो मेरो पुरानो राज्य हो निष्कण्टक !

'के प्रमाण छ'

'प्रमाण अरू के! पुराना महर्षि, राजर्षिहरू साक्षी छन्।

× × ×

झिकाइए अतीतका द्वार खोलेर प्राचीन महर्षि राजर्षिहरू। वादी प्रतिवादीको मिसिल सुनाइयो र सोधे अन्यायका दुश्मन न्यायाध्यक्षले- 'व्यासजी, के भारतक्षेत्र अघिदेखि नै यसको हो ? पक्षपात नगरीकन भन्नुहोस्।

'योसंग, मेरो के पक्षपात, म स्वयं माझिनीको छोरो, अघि यसको यहाँ केही अधिकार थिएन'।

महर्षि जाबालि ?

'म त बाबु नै पत्ता नलागेको मानिस, जातिवादको पक्ष लिन खाँचो पो के छ ! यसको बयान सर्वथा झूटो हो ।

'राजर्षि भरत ?'

'म खास वेश्याको छोरोलाई यसमाथि पक्षपात गर्नु पर्ने केही छैन। यो बदमास नै हो'

'पञ्चपाण्डवहरू !'

'हामी त एक बाबुका छोरानै हैं नौं, यसमाथि के पक्षपात छ । यसको आग्रह निराधार हो ।

'न्यायाध्यक्षले भने- 'राजर्षि, महर्षि, सभ्य, गण्यमान्य सब जना भन्नु होस, साँच्चै यो क्षेत्र कसको हो र विश्वकल्याणको लागि कसको हुनुपर्छ ?'

'सबले एक स्वरमा भने - गुण र कर्मको ।

फैसला भइसकेपछि जातिवादले नुहेर भन्यो- चर्चेको घरबार छोडेपछि एउटा आश्रय त पाउँ छुकि ।

न्याया- भैगो, केही दिनलाई अज्ञान र संकोचको घरमा बस !

हुन त लिखो न हो ख्याति भइसकेपछि पनि त्यसले अरू यहाँ राम्ररी छोडेको छैन ! तपस्विनी भारतमाता आशाको झ्यालोमा भविष्य हेरिरहेकी छन् ।

खलल

एउटा घना वन थियो । त्यो अनेक रुख लहरा र फलफूलहरूले गुल्जार रमणीय थियो । मानो त्यो पृथ्वीको शृङ्गारपूर्ण शीतलो काख थियो । हुन्या राज्य हो र ढाङ्ग शासन हो भने राज्यै पनि ! किनकि त्यहाँ मृगराज 'क्रूर' नामक सिंहको शासन थियो- एकच्छत्र । वहाँ उ सपरिवार राज्य गर्थ्यो, यसको दाह्रा गंभीर मुखभित्र औंताइरहन्थे ।

त्यहाँ बनैया रैती थिए- मृग, खरायो, स्याल आदी । तिनमा यो रीति परंपरया चलेको थियो कि- बनका नवजात पशु शिशुहरूलाई राजाकहाँ दर्शन गराउने । यो रीति त्यहाँ धार्मिक मानिन्थ्यो । 'मृगाणांच मृगेन्द्रोऽहम्, राजाको दर्शनले बालारिष्ट शान्त हुन्छ भन्ने धारणा उनीहरूमा ठस थियो । राजा सिंह 'ढाङ्ग' मुख बाएर कालका दाह्रा देखाइदिन्थे र उनीहरूको बालारिष्ट शान्त गरिदिन्थे । राजाकहाँ आफ्नो नवजात शिशुलाई दर्शनार्थ नलैजाने स्थानीय जन्तु बागी संझिन्थ्यो ।

त्यहीं एउटा स्यालको बच्चा संयोगवश दर्शनछुट भइहालेछ । निकै दिन विते । झन झन डराएर पछि पनि उसको माउले उसलाई दर्शन गराउन लगेन । त्यो बच्चो- अविकृत, स्वाभाविक वीर निर्भीक आत्मा छिएर । त्यसको नाम थियो

चतुरक। उसंग अर्थ औ सैन्यबल थियो-आत्मबल। साथी-थियो आफुसंगै हुर्केको आफ्ना बनबन्धुहरूको जीवन-बारेको 'किंकर्थप्रश्न'।

त्यो ताक बनप्रजाहरूको हालत सारै गए बितेको थियो। आफआफू नै एक एक ओटा मिलेर पालोशान्तिले राजाको गास बन्न जानुपर्थ्यो। पुराना कथाहरू प्रायः यही ढाँचाका त हुन्छन्! मानो डर र त्रास नै उनीहरूको प्यारो आचार थियो, कमजोरीको आत्मसमर्पण नै धर्म। यो स्थिति चतुरकको आत्माको लागि असह्य थियो। एक त आत्माको सच्चा ठहर कति दिन नफुटी सक्थ्यो। सिंहको कराल यमदंष्ट्रा चाहन्थ्यो बनका नवशिशुहरूको कोमल हृदयमा कमजोरीको छाप। चतुरक बनाउन चाहन्थ्यो-तिनै हृदय पत्थर। पूर्व र पश्चिमको द्वारमा एकै पटक उषा किन हाँस्थिन्! बनमा धूँवा पुतपुतायो- कालो, संघर्षको।

आखिरमा सिंहले चतुरकलाई फांसीको सजाय दियो-प्रचलित धर्ममा खलल गरेको बारे. शान्त बातावरण भङ्ग गरेको बारे। बनका सारा प्रजाहरू आश्चर्य र खिन्न भए।

फाँसीमा चढ्दा हँसिलो चेहरामा चतुरकले भन्यो-भाइ हो! मलाई खुशी छ। किन कि तिमीहरूमा आश्चर्य र खेद उठेको छ।

होक्काँ

यहीं काँठमा दुइटा बहर थिए, एकै गोठका। कुरा भैरहेको थियो, तिनलाई दाउने। तिनमा एउटाले भन्यो-'भाइ! जुवा कांधमा हाल्ने हो!'

अर्काले उसको प्रश्नलाई त्यति महत्व नदिएर जवाफै दिएन। उसले फेरी शीङले कोट्याएर भन्यो--'के हो, जुवा काँधमा हालेर नारिने हो त?' अर्काले भन्यो--'के गर्ने त। बाबुले त्यसै गरे, बराज्यूले त्यसै गरे।'

'बाबु त भीरमा परेर मरेका थिए, हामीले पनि एक दुइ वर्षको बाली पकाएर त्यसै गर्ने त?'

हैन, गर्न हुने सक्के कुरा पो गर्ने त?'

'गर्न हुने सक्के कुरा गर्ने हो भने छोडिदिउँ न! यहाँ, जाऔं अन्तै, यो जाबो एक पेटलाई हरिस तान्नु पर्छ?

'कहाँ जाने त?'

'खुला मैदानमा, स्वतन्त्रतामा'

'जान त जाने, पेटमा के हाल्ने नि?

'त्यसो गर्दैमा भूइँमा तृण उम्रदैन र? जोतिएर तिमीले पाउने पनि त त्यति नै हो? कि बढ्ता छ?'

'धत, त्यस्तो उच्छृङ्खल बन्न हुन्छ? एउटा मालिकको आश्रय गर्‍यो, दिएको खायो'

'त्यसो त हलोको स्वांठ्ठा खायो, चुमुर्किएर हलो तान्यो पनि भन न'

'नाइँ, त्यसो त केही बिगारे सजाय त पाइन्छ नै, नपाइने हैन'

'त, बिराए त सजा पाइन्छ, केही नबिराईकनै पनि किन जुवा बोक्ने, बाँझो फोर्ने, त्यतिले नपुगेर अर्काको स्वांठा खाने भनेको'

त्यो सुन्दा अर्कोचाहिँले जवाफ दिन सकेन । एक छिन चुप लागेर आफ्नो कमजोरी दबाउँदै भन्यो--'के गर्छौं यहाँ छोडेर ! भोलि नै आफ्नो पेटारो लाग्छ । कुकिढल्ला हुनुपर्छ । हुन त आफ्नो विचार आफूसंग छ ।'

'त्यो त हो जरुर ? आफ्नो विचार आफैंसँग" छ ।

× × ×

ती दुइमा एउटा बन्यो साँढे, एउटा गोरु । गोरुचाहिँ गोवलपानीका अर्जेल बाहुनकहाँ दाइएको थियो । कुनै रमझम भन्न पाउँदैनथ्यो, औँसी पूर्णिमा बिदा पाउँथ्यो । कहाँ जाने ? भन्यो, संधै थाकेको स्वरमा भन्थ्यो– जोत्न । सँधै काँधमा जुवा बोकेर हरिसैमा अल्झिरहन्थ्यो । न जाडो भन्न पाउँथ्यो, न आँधी, न गर्मी । 'ल···ल····ल··· तेरीमा साकीका आहारा, लौ ला डाम्नालाई' भनेर थचक्कै बस्ने गरी हलीले लौराले भकुर्थ्यों । सकी नसकी गह्भरी आँशु गरेर दिनभर जोत्थ्यो, बेलुका जो दिएको सुकेको पराल खान्थ्यो, त्यसैमा सन्तोष गरेर त्यही उप्रापर संधै रातभर चिन्ताकै मात्र शिकार बनिरहन्थ्यो ।

साँढे बाहि 'पहाडको उकालो ओरालो को चढोस !' भनेर शहरमा बस्थ्यो । स्वतन्त्र घुंथ्यो । उसको निम्ति न कुनै बार थियो, न बन्धन । रातभर फाँट चर्थ्यो । प्रकृतिको बरदान ! के धान, के मकै, के गहुँ, के सागपात, उसको निति सब लूटान थियो । बेहान घौता झुल्कदा न झुल्कदा ठस ठस गर्दै आएर मध्य सडकमा तेर्सिन्थ्यो । चक्रबर्ती राजाको समेत सवारी रुक्थ्यो, उसलाई नमनाएसम्म । दिन दोबर रात चौबर काँधिपर गएको थियो । कसको तागत उसलाई छुनसंम पनि, फूँ गर्दैमा सबको कलेजा उफाडिदिन्थ्यो, जहाँ तहींको बाताबरण खल्बलाइदिन्थ्यो । आफ्नो ओहडामा कसैको गर्जना सुन्यो भने उठेर भूईंमा सिंगौरी खेल्न थाल्थ्यो, खुरले हानेर कोतरेर भूइँ थर्काइदिन्थ्यो —होक्राँ, होक्राँ…फूँ…फूँ गरेर । उसमा एउटा चक्रबर्ती मर्दी शान थियो । उ अरूको अनुचित स्वामित्वलाई मूलतः स्वाहा पार्न खोज्थ्यो । उ आफ्नो स्वतन्त्रताको पूरा उपासक र संरक्षक थियो, 'मानो ऊ सत्यको मूर्तिमान् इसारा र मर्दीपनको ज्वलन्त सजीव मूर्ति थियो । आत्मसंम्मानको मानूँ प्राकृतिक आचार्य थियो ।

× × ×

निकै वर्ष बित्यो । उ आफ्नू जन्मथात संझदै घर गयो । सरासर अघिको आफ्नो गोठमा पुग्यो । उसको भाइ गोरुले उसलाई चिनेन । उल्टो झन भयङ्कर अदृष्टपूर्व सजातीय आकारको यो के आयो ? भनेर उ गोठमा उतर्सियो, तन्कियो, खाफ करायो । नबाँधेको भए शायद त्यो कइँ पुगिसक्थ्यो । साँढेलाई

हेर्न सक्ने त्यसको न जिउ थियो, न वर्गत। साँढेले भाइको त्यो गएसडेको हालत देखेर, त्यसको शारीरिक, नैतिक, पतनलाई घृणा गर्दै भन्यो- यही हो त मालिककहाँ पालिए पोसिएको गति ?’

परिचित शब्दबाट आधा चिनेपछि गोरुले आफ्नो स्थितिमा शर्म लिंदै छिनेको स्वरमा भन्यो—‘भाइ हौ ?’

साँढेले जुरो हल्लाउँदै गर्वपूर्ण स्वरमा भन्यो-‘ मैं हूँ मैं, होककाँ !

सेवा

ईश्वरले मानवलाई राति आँखा छोपिदिएर जङ्गलमा छोडिदियो र भन्यो- 'मानव! तँ कर्म गर!'

त्यही दिनदेखि मानवले कर्मको बारे धेरै विचार गर्‍यो, अन्वेषण गर्‍यो- 'वास्तव कर्म के हो?' पत्ता लागेन। 'यत्रो विश्वजङ्गल फाँड्यो, अवादी गर्‍यो, चित बुझेन। ओडार खोप्यो, कुटी बनायो, गाउँ शहर बसायो, तैपनि चित्त बुझेन- 'वास्तव कर्म के हो?'

अनन्त वर्षपछि आजित भएर मानव मन्दिरका देवताहरूकहाँ गयो र सोध्यो- 'वास्तव कर्म के हो?'

उनीहरूले जवाफ दिए-- तिमी त जान्दैनौ, तिमीले कुँदेका हामी के बताऔं? 'कर्म यो हो'। हामी त ढुङ्गा न हौं, चेतन र वाक् त तिमीसँग छ, यति पनि तिम्रै भावनाले पो बोलेको त!'

फेरि केही समयपछि अज्ञानविह्वल मानवले सबै शास्त्रहरूलाई जम्मा गरेर सोध्यो- 'वास्तव कर्म के हो?'

उनीहरूले पनि त्यस्तै जवाफ दिए- तिमी त जान्दैनौ। हामी त तिमीले तुनेका ग्रन्थ न त हौं?, के जानौं--कर्म यही हो भनेर। हामी त जड अक्षर न हौं? चेतन र वाक् त तिमीसँग छ, यति पनि तिम्रै उन्मादले बोलेका पो त!

* * *

जब मानव निराश भएर अन्धकारमा छुतिरहेको थियो, द्याबती उषाले प्राचीको स्वर्णद्वार खोलिन् र उज्यालो करसंकेत दिंदै उसलाई भनिन्-- 'मानव ! बास्तव कर्म केहो प्रकृतिसंग सोध'।

मानवले पृथ्वीसंग सोध्यो- 'बास्तव कर्म के हो ?

उनले भनिन्-- 'सेवा'

त्यस्तै अप्, तेज, बायु, आकाशसंग पनि मानवले सोध्यो-- 'बास्तव कर्म के हो' ?

ती सबैले पनि एकै स्वरमा भने-- सेवा। अनि मानवले पत्ता पायो, यो संकीर्ण, संदिग्ध बिश्वसमस्यामा बास्तव कर्म के रहेछ।

खेल

खोरको खिकी खोलिदिएर विहारीलाल निस्के पटाङ्गिनीमा। लागे पछि पछि सयौं कुकुरहरू, कोही लण्डनका पास, कोही जर्मनका! 'इँ इँ, यूँ यूँ' क्या मालिकको मन बहाल पार्ने छ- मसिनो स्वर! ढाडको कर्काइ मर्काइ, पुच्छरको वर्काइ फर्काइ, फेरि इँ इँ, यूँ यूँ'को दैन्य-कला!

नजीकमा छ ठूलो पोखरी। मालिकको इसारा आँखामा चम्कन पाएको थिएन, हाम्फाले पानीमा झ्वाम्म! चुर्लुम्म के डुबिसकेका मात्र थिए आवाज आयो- हन्टर! ओठको आवाजमा सुइ सुइ!... ...।

आए कुकुरहरू विभिन्न अभिनयमा, ल्याफ ल्याफ्ती भिजेर। फेरि मालिकले तिनमा एउटालाई निर्देश गरेर भने- पक्री पक्री!'।

चल्यो मालिकको इसाराले आफू आफूमा धडपकड। घंटौं समातासमात, एक टुक्रा रोटीको लोभमा। चल्यो पक्रिनेहरूमा कंङ्ल्याङ् कुङ्लुङ्, कतिको त प्राणकै सौगात भयो मालिकको दैवी आज्ञामा, दैबी लीलामा। फेरि एकै छिनमा भाग्यनिर्माताको खुश बदलियो। भने- 'आ, आ, ला, छोडिदे!'

बस, फेरि सामेल मालिकको पाउमा। फेरि उही दैन्यको अभिनय-नृत्य। कर्काइ मर्काइ, वर्काइ फर्काइ जीउको, साथै पुच्छरको।

मालिकले श्याबाशी दिंदै भने–'इमान्दार छ, दाजु भन्दैन बाबु भन्दैन ! लौ फेरि बस ! उठ् !, हो...' लौ फेरि पक्री...छोड्...

हो...।एउटाको के अलिकति बेचाल मात्र भएको थियो. पर्‍यो मालिकको हात सोझै गर्धनमा, छातीमा बूटको ब्याम्म, करायो उ—काइँ काइँ प्रभो ! बिराएँ' । फेरि माफीमा के छुटेको थियो- जुत्ता सुँघ्दै, आंग कक्र्याउँदै पुच्छर हल्लाउँदै देखायो उसले कति कुशलतासंग सेवाको अभिनय !

अनि एक अग्लो ठाउँमा बसेर मालिकले भाँचे रोटी कैयौं टुक्रा पारेर। त्यो छरियो पटाङ्गिनीमा । हारालुछ भयो त्यो पाउँदा कुकुरहरूको, स्वर्गकै राज्य भेटे झैं । त्यति पाएर भोक जिस्क्याएपछि मालिकको एक इसारामा ती सब पसे नाच्तै पुच्छर हल्लाउँदै आफ्नो खोरमा ।

ती पसेपछि बिहारीलालले आफ्नो मनसंग भने--'तँ जे भन, मेरो दिन अझै बाँकी छ !'

परत्र

ढोंगको त्यागले के भने छ कुन्नि, मर्त्यले आज निराहार गरेर चौपट छ! उसको त्यो भ्रान्त दीन हीन स्थिति देखेर भोगले भन्यो- 'मर्त्य! यो सुख, यो स्वाद नलत्या। अनासक्त भोग र प्रवुध्द त्याग दुवै सत्यका वरदान हुन्। सुषुप्तिभन्दा परको स्वर्ण सन्देश यही छ।'

पूर्वको द्वारमा उषाको मधुर- धवल मुस्कान के उठ्न मात्र लागेको थियो, फेरि बादल लाग्यो।

प्रवृत्तिले स्वयं झस्किएर भन्यो- 'मर्त्य! नत्र तेरो गति के?'

मर्त्यले आफ्नो सैध्दान्तिक मुद्रामा भन्यो- 'परत्र'। यो त सब भ्रम हो। सर्वस्व लुट्न डांकाहरू यसमा मेरो ममता छैन'।

त्यागले अदृश्य भएर मर्त्यलाई भन्यो- 'यो प्रलोभन तेरो जाँच हो, आफ्नो सिध्दान्तमा आफूलाई रक्षा। नत्र होशियार!'

फेरि मर्त्यले भोगलाई किडएर भन्यो- 'यी मन्दिर, यी अनुशासन सब झूटा हुन् त!'

भोगले भन्यो- हे अशक्त साधु! ती झूटा किन हुन्थे, तैले वनाइस, त्यसैमा तेरो अत्याचार छ। हे आत्मघाती! तेरो अव गति के?'

मर्त्यले आफ्नो कमजोरी जवर्जस्ती निलेर भन्यो- 'परत्र'।

× × ×

जीवनको त्यत्रो लम्वे वाटो- कति मार चोरी औ डकैतीको,

कति लाञ्छी हेलाको कति प्रहार निन्दाको, सब सहेरै मर्त्य ढुकढुकी लिएर त्यही कालो वेदीमा पुग्यो, जहाँ कालको प्रलयंकर प्राणिमेध चलिरहन्थ्यो। जहाँ होमिएपछि बाँकी केही हुँदैन। जसको नाम शून्यता थियो।

'प्रतिकारको बदला त्याग ! युध्दको बदला शांति ! आयो आत्महत्यारो, पक्की !'- भयंकर शून्यता स्वयं पड्केर बोल्यो।

मर्त्य थर्र काँप्यो। उसलाई अनंत आकाशको उचाइबाट गिरेको भान हुन्थ्यो। सुदूर अज्ञात दिशाबाट स्मृतिका शब्दमा उही परिचित शब्द मानो हंसी गर्दै आयो- 'हे अशक्त साधु ! हे आत्मघाती ! तेरो अब गति के ?'

मर्त्यले जीवनभर चारैतिर शून्यतालाई छाम्यो। आखिर फेला पर्‍यो- त्यही स्मृति, जसमा तत्वहीन त्यागका नशाले छुटेका विभिन्न भोग्य वस्तु टाँसिएका थिए र गिज्याइरहेका थिए आफ्नो नामर्दीलाई।

धेरै वेदना, धेरै पश्चात्तापपछि मर्त्यले घना अन्धकारमा काहालिएर भन्यो-हे भगवान् ! साँच्चै अब मेरो गति के ?'

त्यो सुन्दा सुदूर शून्य देशबाट खालि एउटै खितका भरिएको आवाज आयो-' परत्र '।

हीही

मर्त्यको गतिबिधि बुझ्न स्वर्गबाट एउटा दूत आएको थियो। त्यो के बुझेर फर्कियो।

× × ×

स्वर्गको द्वारभित्र दूत के पसेको मात्र थियो, भित्रबाट हाँसेको खित्का आयो-- 'खूब छ भन्थिस्, के रहेछ?'

थुइक्क..., यस्तो जानेको भए ... ...' --दूतले भन्यो।

'भन न भन, कस्तो रहेछ?' कति भाषा, कति जात र कति धर्मका त्यहाँ मान्छे हुँदा रहेछन् रे?'

यो प्रश्नका साथै यति लामो खित्का चल्यो कि नन्दनका सारा मृग पंछी टोलाए।

'जानिहालेका रहेछौ नि'।

'भनन भन, मर्त्य मोहरले कि केले किनिन्छ रे?

फेरी उही प्रश्न पनि सकिएको थिएन, अर्को हाँसो चल्यो-- 'खित, खित'

सबै पेट मिचिरहेछन, बेहोश छन,-- हाँसोमा!

एक थरिले भने-'हा ..., ज्यादा हाँसियो। जन्मदै चोखिनेर, बिटुलिने त्यो पागलखानाको कुरै छोडौं।'

कौतुकपूर्ण स्वरमा अर्काथरिले भने-- 'कहिले हुन्थ्यो ए! भनन भन, त्यहाँ बिभाग बिभागमा प्रधान अध्यक्षचाहिं को हुन्छ रे?

प्रश्नको साथै खित्का चलिसकेको छ, त्यो थामिएको आत्र थियो जवाफ आयो-- 'राजाका सालाहरू' । झन् दोवरको चौंवर खित्का चल्यो, सब हाँस्ता हाँस्ता बिव्हल भए । यत्तिकैमा दूतले आश्चर्यमुद्रामा भन्यो-- बाहुन हुनेले धोती घुसारेर सुर्के टीको लाउनुपर्दो रहेछ ।'

के यति मात्र भनिसकेको थियो, फेरि यस्तो जोरशोरको खित्का चल्यो कि नगीचै स्वर्गङ्गाले त्यसरी सुसाकको पनि कसैले सुनेन। स्वर्ग बहिरो भयो ।

'अँ, लोकसुधार गर्ने कसको मात्र अधिकार हुन्छ रे ?' प्रश्नको साथै चल्यो फेरि खित्, खित्। बायुको गति पनि गंभीर भयो, मानो साराको खित्काले जित्दा।

'शासक भनाउँदाहरूको मात्र'- जवाफ आउन बेर न, उताबाट खित्का चल्न बेर!

'अँ त्यहाँ ज्ञान गुनका कुरा कसले मात्र पढ्न पाउने रे ? त्यहाँ को को ज्यामी, को को मालिक रे ?' प्रश्नको साथै फेरि चल्यो खित... खित..., जाने बुझेका कुराको को खोजिरहन्छ जवाफ !

पछिबाट दूतले भन्यो-- उसै त कुन चौटो मर्त्यस्थल, त्यसमा पनि कति साँध, कति बाँध, कति राष्ट्र, कति प्रान्त, कति जिल्ला, कति गाउँ, कति त्यहाँका चूस्लाहा, कति आशामुखी, कति निमुखा ! बाबा ! साँच्चै चिमुसो तयार रहेछ।'

यति उसले भनिसक्न पाएको छैन, चल्यो फेरि खित्का। अन्त्यमा फेरि दूतले भन्यो-- हाम्रो यहाँ कुनै दिन

कसैलाई कठोर कारादण्ड दिनुपरे .त्यहाँ मात्रै पठाए पुग्दो रहेछ, त्यत्ति बेर बस्तैमा क्या निस्सारिस्सिएँ बाबा ?'

अर्काले खित्काभरी स्वरमा भन्यो-- त्यहाँको संकीर्ण संकुचित त्यो महारोग यहाँ पनि सऱ्यो भने नि !'

चल्यो फेरि सबमा-- हाहा-- हीही-- खित् खित् !

जाँच

लीला न हो !, स्वयं पशुपतिनाथले नैं नेपालका अड्डा अदालत संस्थाहरूको जाँच गर्नें कुरा थियो। बनकालीमा केही संस्थाका कर्मचारीहरूको संमेलन थियो । त्यो दिन ठाना, जेल, न्यायालय, उद्योगपरिषद्, शिक्षाविभाग इत्यादिको जाँच थियो ।

पशुपतिनाथ त अन्तर्यामी, उनीसंग कसको गुणदोष छिप्न सक्थ्यो, यो सबैलाई थाह थियो। यसैले सबको कलेजा फडफडाएको थियो। ओठमुख सुकेका थियो। आज्ञा भयो-'लौ संस्था संस्था छुट्टिएर लहर बस, त्यसमा पनि अध्यक्ष अध्यक्ष, कारिन्दा कारिन्दा।'

संस्था संस्था अलग छन्। पहिलो लहर अध्यक्षहरूको बस्यो, दोस्रो कारिन्दाको। पशुपतिनाथको दृष्टि पहिले अध्यक्षकै लहरमा पर्‍यो। अध्यक्षहरू भय र शङ्कामा चुर्लुम्म थिए। निसास्सिएका थिए। पशुपतिनाथले गंभीर स्वरमा भने-चाकडीले हाकिम भएका कति, योग्यताले भएका कति हात उठाओ !'

उनको अगाडि ढाँट्न कसको मजाल थियो ? उठे, हात सयकडा, सन्तान्नब्बे चाकडीका, तीन योग्यताका। योग्यताबाट भएका जति अदालतमा पर्दा रहेछन्, जाल फिंजाउन सक्नु पनि त योग्यता मानिएको छ !

पशुपतिनाथको दृष्टि दोस्रो कारिन्दालहरूमा पर्‍यो । त्यहाँ पनि पूर्ववत् हात उठाउने आदेश भयो । त्यहाँ हजार कडा पाँच चाकडीका हात उठे, जो छिटै हाकिमीको लागि आश्वासनप्राप्त पनि थिए । नौ सय पञ्चानब्बे योग्यता र परिश्रमका नसे हात उठे, जो जीवनभर दलन र शोषणका काला पञ्जाबाट नउम्कने थिए, आधापेट हाजीर भएका थिए र नैराश्यका करुण प्रतीक थिए ।

यो सब बुझेपछि संस्थाहरूलाई पशुपतिबाट आदेश भयो- 'तिमीहरू आफ आफ्नो कामको बयान देओ, कसले लोकसेवा गरेको रहेछ !'

पहिले ठाना र जेलले भने-'लोकसेवाको कुरा हामीलाई थाह छैन । हामी त ती अपराधीहरूको देखरेख औ नियन्त्रण गर्छौं, जसलाई शासकहरू आफ्नो गाथगादीमा र अनन्त संपत्तिमा आँखा गाड्ने संझन्छन् । कारण-त्यसैका लागि हामी नियुक्त छौं'

न्यायालय—मकहाँ त्यस्तो न्याय हुन्छ, जसबाट शासकहरूको आम्दानी बढोस, धनीहरूको मुद्दामामिला सपारिदिएर आफ्ना कर्मचारीहरूको दिनचर्या राम्रो चलोस, शासक र धनीहरूको इज्जतमा कतै धक्का नलागोस् । लोकसेवाको कुरा मलाई थाहा छैन । कारण, त्यत्तिकै लागि म नियुक्त छु' ।

उद्योगपरिषद्- म कतै उद्योगको प्रचारको निति छैन, नियन्त्रणकै लागि खडा भएको छु । पहिलो देशमा उद्योगधन्दै नउठोस्, उठे पनि धनी, बास्तव शासकहरूको हातमा

बाहेक उद्योगको ताला अरुको हातमा नपरोस्। मेरो काम यही छ। यत्तिको लागि मेरो नियुक्ति छ'।

शिक्षाबिभाग- 'म आफ्नो कार्यमा उत्तरोत्तर असफल छु तापनि मेरो निर्धारित कार्य यो हो- 'छात्रहरूलाई नैतिक सामाजिक प्रगतिबाट तर्कापर भोगबिलास शृङ्गार आदितिर मोडिदिने र हृदय हृदयमा कमजोरी, अवसरबाद, र राजभक्तिको छापा मारिदिने। जसमा कि- कलेजबाट निस्केको छात्र नोकरीको धुनमा जन्मसिद्ध शासकहरूको ढोका ढोकामा कुकुर झैं रिङ्गोस्, नकि कुनै प्रजापरिषद्मा भाग लियोस्।

ती सबको निरीक्षण र बयान सकिएपछि पशुपति नाथले भने- 'आजसम्मको थितिमा यहाँ सत्य र न्यायको कुनै प्रतिष्ठा रहेनछ। भैगो, भोलिदेखि नेपालको निति म अर्कै बिधान बनाउनेछु। दलित शोषित हो, अपशोच नगर!'

भगवान्को त्यो बचन सुनेर आम जनता औताइरहेको छ। देवताको दिन बितेर कहिले भोली हुन्छ!

सभा

सत्यले खाद्यसभा खोले । त्यसमा पहिलो प्रस्ताव–खाद्यहरूको उपयोगिता र मनोयोग विचार गर्ने, दोस्रो खाद्यहरूमा सर्वश्रेष्ठलाई मानवसमाजद्वारा राजा चुन्ने ।

पहिलो प्रस्तावमा सत्यले भने- 'विश्वका प्राण खाद्यहो ! तिमीहरूको लोकसेवादेखि म प्रसन्न 'छु, केही व्यक्तिगत मन्तव्य छ भने, भन' ।

तिनमा लशुन र प्याजले भने- 'अखाद्य भनेर कुनै कुनै मानव हाम्रो मिथ्या प्रचार गर्छन्' ।

सत्यले मानवतिर हेरेर भने– खाद्यहरूमा उपयोगिताको फरक र बिभिन्न गुण दोष अवश्य छन् । त्यो राम्रो पारख गरेर आफ्नो वृत्तिसुहाउँदो अमल गर्न नगर्न मानवलाई अधिकार छ, कसैको निन्दा या गाली गोता गर्ने अधिकार त छैन । किन कि यी सबमा विश्वको बिभिन्न उपयोगिता समान छ, यसैले मेरो ममता पनि । मानव ! यो खयाल गर !'

अनि रक्सोले अगाडि सरेर भन्यो-- 'मलाई धेरै निन्दा गर्छन्, त्यसमा पनि बाहुनहरू त छोए पनि जात जान्छ भन्छन् । मैले त मर्त्य छोडन पाप हुन्थ्यो ।

सत्यले भने- जति तिम्रो निन्दा छ, त्यसको चौबर प्रचार पनि त छ ! त्यसमा पीर नगर । बाहुन र अरू भन्ने त त्यति महत्वको कुरै हैन, जानिहाल्छौ । अब पनि विश्वसमस्यामा

अल्प प्रादेशिक अगण्य उपाधिधारीमाथि के आरोप । तर तिम्रो अमलले मनुष्य मात्रकै जात (सत्व) जान्छ, यो अवश्य हो। तर के गर्नु, विश्वस्थिति राम्रो नमिलुंजेल शोषित, दलित, अप्रबुद्ध, शासितहरूको घरमा तिमीले केही दिन बस्नै परेको छ। नत्र बिचराहरू मात्राभन्दा बढता वेदनाको शिकार बन्ने छन्- मस्तिष्कको निर्मलतामा घृणित विश्व स्थितिको कालो नग्न दृश्य प्रतिबिम्बित हुँदा। जीवहिंसा गरेर ताते रगत पिउने मानवमा पनि भक्ष्य र अभक्ष्यको यत्रो विवेकलीला ? छोडिदेउ त्यो।

अनि चामलले भन्यो-- 'मलाई जूठो भन्छन्, बार्छन्'।

सत्य-सुनेको छु त्यो कुरा, उही धानको सग्लो चामल पाके पछि जूठो र बार्नु पर्ने। उही धानको च्युरा पाकेको किन नहोस जूठो नहुने, बार्नु नपर्ने। त्यही भात मुछेर हाले झ्यांको, भटारे हुन्छ। त्यो बार्नु नपर्ने। यो पनि सब एकदेशीहरूको मस्तिष्कको विक्षेप-लीला हो। आंखा चिम्ल।'

× × × × ×

दोस्रो प्रस्ताव उठ्यो-'खाद्यहरूमा को राजा चुन्ने ?

त्यो सुन्दा समाजका गण्य मान्य भनाउँदा (मार्सी, मसिना चामल,, रहरको दाल, मुगको छाँटा, मासु, दूध, घ्यू, अनार, मोसम आँप, अङ्गुर, नरीवल, मिश्री, इत्यादि) विभिन्न खाद्यहरूको परस्पर स्पर्धा चल्न लाग्यो। सब सत्यको अगाडि आफ आफ्नो गुण र योग्यताको बिगुल फुकन थाले। आखिरमा मनुष्य मात्रलाई उद्देश गरेर सत्यले भने- यिनीहरू

आफ्नो गुणको बयान किन नगरून् ! तर सबभन्दा विश्वसेवा जसबाट भएको बुझिन्छ, त्यही राजा हुन्छ । मानव हो ! भन- को ज्यादा विश्वभक्त छ ?'

मानवहरूमा प्रतिलाख उनान्सय हजार, नौ सय पचासले एकै स्वरमा भने- 'कोदो, कोदो, कोदो, ! कोदो नै हाम्रो प्राण हो, जीवन हो ! त्यसैले सास अडेको छ ,

बाँकी पचासले नाक खुंच्याएर भने- यो कस्तो चुनाव हो ?' ।

अनि सत्यले कोदोलाई बोलाएर भने- 'लौ तिमी नै राजा चुनियौ, ओहदा राम्रोसंग थामे' ।

कोदोले अलि नामंजूरीको भावमा भने- म राजा त चुनिएँ, तर कदरले गर्दा शेपको शेपै, भकारीको भकारीमै भएँ भने यो विश्वदरिद्रसमाजको के हालत होला नि, ठूलो ओहदा नै लोकसेवा हो र !

भिक्षा

फल्चोकमा पूर्व पश्चिम गएको एउटा ठूलो सडक थियो, त्यसको बायाँपट्टि एउटा ठूलो दर्बार र बायाँपट्टि एउ सानो पाटी। त्यो दर्बार हो- उदयसिंह महाराजको। एकपट उनले आफ्नो निती निकै रजकज गरेका थिए। कति दुनियाको भाग्यसूत्र त उनैको हातमा थियो! संधै त्यो चूनको पाउडर, त्य रंग रोगनको श्रृङ्गार, त्यो अविरल मधुर संगीतको रमझम। आकाशचुम्बी त्यो दर्बार अरू साधारण घरहरूलाई होचा निदाउरा देखेर हाँसिरहन्थ्यो गर्वको पारावार थिएन बगलको त्यो पाटीलाई त कहिल्यै टेडो आँखाले पनि हेर्दैनथ्यो, बोल्नु त परै जाओस। किन कि उसले संझिएको थियो-'जो पायो उसंग बोल्नु इज्जतमा बट्टा लाउनु हो,' बडे घरका बडा चाल

उसको लेखा बिचरा त्यो दीन हीन सानो पाटिको त भाव पो के थियो! यसमा न चून थियो, न रंग रोगन, न गान बजानको समारोह! न त यसमा कुनै इज्जतदार धन कुवेरहरूको प्रवेश नै थियो। त्यसो हो तापनि उसमा लेश मात्र पनि खेद थिएन। किन कि उ दिनभर ग्रीष्मतप्त औ बर्षापीडित आत्माहरूको सेवा गर्थ्यो, रातभर निराश्रय दीन हीन ती आत्माहरूको, जो यत्र तत्र पद पदमा धनगर्वित द्रव्यपिचासहरूको लात खाएर शरण माग्न आउँथे, जो युग युगान्त सामाजिक अत्याचारका सजीव परिणाम थिए। तिनको सेवा बाटै उसले अनन्त आत्म

भिक्षा

फूलचोकमा पूर्व पश्चिम गएको एउटा ठूलो सडक थियो, त्यसको दायाँपट्टि एउटा ठूलो दर्बार र बायाँपट्टि एउटा सानो पाटी । त्यो दर्बार हो- उदरसिह महाराजको । एकपटक उनले आफ्नो निती निकै रजकज गरेका थिए । कति दुनियाको भाग्यसूत्र त उनैको हातमा थियो ! संधै त्यो चूनको पाउडर, त्यो रंग रोगनको श्रृङ्गार, त्यो अविरल मधुर संगीतको रमझम । आकाशचुम्बी त्यो दर्बार अरू साधारण घरहरूलाई होचा र निदाउरा देखेर हाँसिरहन्थ्यो गर्वको पारावार थिएन बगलको त्यो पाटीलाई त कहिल्यै टेडो आँखाले पनि हेर्दैनथ्यो, बोल्नु त परै जाओस । किन कि उसले संझिएको थियो-'जो पायो उसंग बोल्नु इज्जतमा बट्टा लाउनु हो,-बडे घरका बडा चाला

उसको लेखा बिचरा त्यो दीन हीन सानो पाटिको त भाग पो के थियो ! यसमा न चून थियो, न रंग रोगन, न गान बजानको समारोह ! न त यसमा कुनै इज्जतदार धन कुबेरहरूको प्रवेश नै थियो । त्यसो हो तापनि उसमा लेश मात्र पनि खेद थिएन । किन कि उ दिनभर ग्रीष्मतप्त औ बर्षापीडित आत्माहरूको सेवा गर्थ्यो, रातभर निराश्रय दीन हीन ती आत्माहरूको, जो यत्र तत्र पद पदमा धनगर्वित द्रव्यपिचासहरूको लात खाएर शरण माग्न आउँथे, जो युग युगान्त सामाजिक अत्याचारको सजीव परिणाम थिए । तिनको सेवा बाटै उसले अनन्त आत्म

एकै छिनपछि कारमाथि चढेर लाउडस्पीकरबाट मानिस बोल्दै आए-'भोलि सानो टुंडिखेलमा चार बजे भाषण हुन्छ, सुन्न आउनुहोला !

सुख प्राप्त गरेको थियो । आफ्नो तपस्वी जीवनसंग नै उ परम सन्तुष्ट थियो ।

× × ×

संसार त परिवर्तनको खेल न हो ! दिन रातमा परिणत भयो, रात दिनमा । राजा उद्रसिंह कालको नियमित इसारामा कहाँ पुगे, साथै उनको त्यो शानसौकत त्यो, धन दौलत, ती आश्रित परिवार ! केही कालपछि त्यो दरबारमा झ्याउ उम्रेको देखिन्थ्यो, शून्यताको नीरव क्रन्दन सुनिन्थ्यो । उसमा अब अघिको जस्तो चून थिएन, रंग रोगन थिएन, गान बजान थिएन, नवा शान सौकतदारको त्यहां प्रवेश नै थियो, न वा अब कृत्रिम सौन्दर्यका बोझे सुन्दरीहरू नै झ्यालमा पर्दा राखेर मिही चालले सडकका युवकहरूको पारख गर्थे, जसबाट दरबारमा गर्वको पारा चढ्थ्यो ! अब त्यहाँ खालि डुहुरे मूसाको नाचखेल चल्थ्यो, उनीहरूकै वंश बिकासको साम्राज्य हाल्थ्यो । अनन्त भीषण आंधी र वर्षामा उसलाई आज आदर गर्ने कोही थिएन । अघिको त्यस्तो दरबार आज भूइँ पाताल भएर एक करुण दृश्य बनिरहेको थियो । मानो परिवर्तनले नै उसलाई कुनै गर्वप्रतिशोध गरिरहेको थियो !

उता पाटीको त्यो विश्वसेवाव्रत अखण्ड निर्बिघ्न चलिरहेकै थियो । सेवाप्रभावित जनताहरूको सहयोग नै उसंग बलियो ढाल थियो, जसबाट उ त्यस्ता सयौं प्रकृतिप्रकोपलाई केही गन्दैन थियो ।

× × ×

श्रावणमहीनाको अँधेरी रात छ। यसै त दसैदिशा निष्पट्ट अँध्यारोले पोतिएको छ, त्यसमाथि मेघको प्रलयङ्कर वृष्टि हुन लागिरहेछ। सर्वत्र जलाम्य हुनु त छँदै छ, त्यसमा पनि जताततै यस यस्तो पहिरो लडिरहेछ, यस्तो जोरदार बाढी चलिरहेछ, मानो प्रकृतिलाई नै आज विश्वमहाप्रलयको कौतुक लागिरहेछ!

त्यो देखता ज्यादै निराश भएर भग्नावशेष दयनीय त्यो दर्बारले विश्वमान्य, विश्वबन्धु, शान्त, तपस्वी त्यो पाटीलाई करुण आर्त स्वरमा भन्यो-- 'हे विश्वसेवाव्रती! म जस्तो नीच स्वार्थीलाई पनि लोकरुचिको केही भिक्षा गर। जसबाट मेरो उद्धार होओस्।'

तर केगर्नु! संकटमा उ जस्तो लोकरुचि चाहन्थ्यो, त्यस्तै लोकरुचिले पनि उसलाई पछ्याउनुपर्ने कारण त के थियो र!

बैठक

'आज दरबारमा बैठक छ रे। हिन्द राजदूत आएको छ र'- बाहिर यस्तो कुरा चालिरहेछ।

× × ×

दरबार तीन तलामाथि बैठक बसिरहेछ। तल चारैतिरबाट विभिन्न आर्त चित्कार उठिरहेछ। 'सरकार! खान पाइन बास पाइन!'

महाराजले पूर्वतिरको झ्याल ढ्याम्म लगाएर भने- 'पशुपतिकी कृपा औ आपलोगोंके सौहार्दसे मेरी सारी प्रजा अभी खुशहाल है, खाने पहननेकी चिन्ता किसीको नहीं'
हिन्द राजदूत-- 'बहुत अच्छी बात है'

फेरि अर्को चित्कार सुनियो- 'सरकार! आचार्य एम. ए. सम्म पढेर पनि काम पाइन, जहान भोकै छन्, चाकडी गर्ने चार पासले सुब्बा भए सरकार!'

महाराजले फेरि दक्षिण पट्टीको झ्याल ढ्याम्म लगाएर भने- 'शिक्षा ही देशोत्थानका मुख्य साधन है। इसी विचारसे चारोंओर शिक्षाका ही जोरशोरसे प्रचार हो रहा है। शिक्षा विभागमें इतने कम आयवाले देशमें भी फी शिक्षकोंको उपरमें छत्तीस सौ, नीचेमें चौबीस सौके बीचमें वेतन निर्धारित किया गया है। आपकी कृपासे शिक्षाबिभाग और भी खुशहाल है'।

हिन्द राजदूत- 'बहुत अच्छा प्रबन्ध है'।

सरकार! अन्याय भएको बोल्न पाउँ, सरकार! अरु देशसरह अधिकार हामीले पाउनैपर्छ' -- अर्को चित्कार आयो।

महाराजले पश्चिम पट्टिको झ्याल ख्याम्म बन्द गरेर भने- 'लेकिन यहाँ एक शोककी बात यह है कि जनता बहुत भोलीभाली हैं, साथ साथ हर बिषयमें दैवी सिध्दान्तको ही अपनानेवाली है। अतः यिनका भावपरिवर्तन करके उत्तरदायी शासन के लिए योग्य बनाना ही अभी मेरा राष्ट्रिय लक्ष्य होरहा है। उत्तरदायी शासन माँगनेवाले तो यहाँ बहुतेरे हैं, लेकिन वे सब हैं-- घूसखोर, डाँकुओं के सर्दार। जो पहले ही राष्ट्रकी ओर से कलंकित हो चुके है। यिनके मिथ्याप्रचार से प्रजाको बचाना भी अभी राष्ट्रका एक सवाल बन बैठा हैं। आशा है-- आप लोगों की कृपासे यह सवाल भी जल्द निपट जाय'।

हिन्द राजदूत-- 'अगर ऐसा होतो आप अच्छा बिचार करेंगे। भगवान आपको सफलता दें। दुनियाँ धोखेमें न पडजाय'।

फेरि अर्को आर्त चित्कार सुनियो—'सरकार! सात सय घरको गाउँ छ। त्यहाँ न बाटो छ, न धारा, न औषधालय। न ककाकिकी सम्मकै पाठशाला। सरकारबाट सँधै नै यस्तै सुनाइ हुँदैन भने कहा जाऔं सरकार।'

महाराजले फेरि उत्तरतिरको ढोका ख्याम्म लगाएर ोरखापत्र देखाउँदै भने—'शहरसे बाहर बाहरके, दूर दूर के,

मुख्यतः गाँववालों के लिए यह पत्र निकलवा दिया है । प्रत्येक व्यक्ति अपना दुःख दर्द औ मन्तव्य जो हो, इसमें छपा सकता हैं । इसीद्वारा सुनवाई होता हैं,

हिन्द राजदूत–यह भी बडा महत्वपूर्ण प्रबन्ध हैं '।

× × ×

बैठक उठ्यो । इसारा भयो--आठ पहरियाहरूले तलका दीन हीन आर्त चित्कारीहरूको थाप्लोमा दण्डा बजारेर हटाए । अनि शान सौकतदार जन्मसिद्ध जर्नेल; कर्णेल आदि भाइ भारादार, जन्मसिध्द बिद्वान् गुरु पुरोहित आदि, सेवा लब्धपदक सुब्बा सर्दार आदि गण्य मान्यहरूको दायाँ बाँया घेरामा राजदूत तल ओह्रालिए--त्यो पनि एक न एक प्रश्नमा भुलाएर । कारण-दायाँ बायाँका दलित शोषितहरूतिर कतै दृष्टि नपुगोस ! आर्त चित्कार नसुनियोस् ! नेपालको नग्न दृश्य नखुलोस् ! । पोटीमा मोटर तयार छ, राजदूत रासमा बस्न बेर न, ड्राइभरले चलाउन बेर ! ड्राइभर पनि उस्तै आशय-सेवक न थियो !

चल्यो अनि मोटर नयाँ सडकतिर, जहाँ मुट्ठी भर धनीका हवेलीले नेपालको युग ,युगदेखिको दलन शोषणको पर्दा राख्थे । चल्यो अनि फेरि मोटर बालाज्यू महाराजगञ्जतिर, जहाँ रानीबनको हरियाली र अरू प्राकृतिक सौन्दर्यहरूको दर्शाइले नेपालको दीन हीन वस्तुस्थिति छोप्ने मौका दिन्थ्यो !

झझल्को

अनन्त ब्रह्माण्डको इतिहास को जानिसक्छ, के यो अभागो ब्रह्माण्डमा अनन्त सहस्राब्दी अघि पनि अशान्त, संकीर्ण, भेद्ग्रस्त यस्तै स्थितिको विशाल क्षेत्र रहेछ ? नत्र अवसरदर्शी विष्णुले त्यो दैवी राज्यको कसरी बीज प्रक्षेप गर्थे ? आफैं त उनी महाराज बनेका थिए ! उनी आफू बस्थे नै अगाध दुस्तर समुद्रमा. अनन्त क्रूरग्राह-कच्छपहरूको पहरामा, गाथ गादीको रक्षाको लागि- कतैबाट आफूमाथि कुनै विष्फोट नपरोस् !

कूटवादका आचार्य विष्णुमात्र हैन , ब्रह्मा औ रुद्र पनि थिए । समकक्ष कूटवादी यिनीहरूमा परस्पर-आशंका यति थियो ? कतै एउटाले अर्कोलाई नउखाडिदेओस ! यसैले त परस्परको अभेद्वादलाई नै उनीहरूले आफ्ना कूटनीति शास्त्रको अग्र भूमिका बनाएका थिए । जे होस, मलाइ यही झझल्को छ ।

× × ×

यत्रो ब्रह्माण्ड माथि सवार हुनु छ । दृष्ट भोग्य संपत्तिको समविभाजन गरौं ? संसार किन भोकाउँछ, किन ढोग्छ, र आफ्नो स्वामित्व पट्छ ! यसैले विष्णुले भने - हाम्रो जगतसचालन पारमार्थिक हो । दृष्ट जगत झूटो हो यसमा लोभ नगर । खबर्दार ! गर्‍यौ भने । हेर परत्रमा कत्रा कत्रा नरक

छन् । जस्को बाटैमा असिपत्र बन छ । जहांका पातै तरवार जस्ता धारिला छन् । रौरव, तामिस्र, अन्ध तामिस्र आदि नरकको बयान त कसको कान फलामको छ र सुनोस !

यी सब धार्मिक इस्तिहार सुनाउँथे जगत्लाई- 'मातृवत परदारेषु' इत्यादि । तर यिनीहरूको मिथ्या आडम्बर कहिले कहीं त फुटिपनि हाल्थ्यो । शिवजी एउटी तरुण महिला(मोहनी) को अनुहार हेर्दै आफ्नो चरित्रको परिचय दिन्थे । ब्रह्माजी आफ्नी छोरी सरस्वतीमाथि मन थाम्न नसकेर ।

भलै संसारको आंखा त परत्रको शून्य कोंठरीतिर तेर्सियोस्, तै पनि कसैको दृष्टि दायाँ बायाँक। प्रेयश्रेयातर नर्ताक जाओस ! यसैले एकातिर समाधिको प्रचार हुन लाग्यो, अनि त चिम्ले विश्वप्रजामा धेरै संख्याले आफ्नो आंखा; आत्मिक भित्री तथ्यको अन्वेषणमा ! बस, अबत खतम, सारा संसार हाम ! कसको मुट्ठीभर कूटबादीहरूको । अध्यात्मको प्रचार पनि अर्कै षड्यन्त्रप्रणालीको थियो । फलेच्छा बेगरको कर्म गर्न त दैवी ऐनले नथ्याइछोड्थ्यो, 'कर्मण्येबाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन' । वस अब निराहारी भक्त तपस्वी मजदूरको के खट्ट ! जे होस् मलाई यही झझल्को छ !

× × ×

विकाशशील दुनियाँमा तर्कशील कुनै बुज्रुकहरू कतै 'भण्डा फोर नगरुन आफ्नो नीतिको ! त्यस्ताको मुख बूजो त गर्नै पर्‍यो । यसैले प्रकृतिबाटै स्वयं बग्ने र वर्षने पानीमाथि इन्द्र

युगको प्रवाह, विश्व जनता प्रकृतिबारे यत्किञ्चित तत्व बुझदै आपको थियो। यसैले अनन्त युग पछि विष्णुले निराका भएर भविष्य वाणी गरे--'संचालक, औ संसारी हो, ! अब यो हाम्रो धार्मिक शासन धेरै दिन .रहनेछैन । किन कि कलि-युगी प्रभाव, मानवहरू असत चिन्ता र असत कार्यमा अगाडि बढ्नेछन ।

यही भविष्यवाणी संझेर होला प्रकृति अझै पनि दिन रात हांसिरहन्छीन्--चन्द्र र सूर्यको खित्काले। जे होस् मलाई यही झझल्को छ !

महाराजको अध्यक्षता प्राप्त भयो, चेतन शक्ति माथि सरस्वती को, त्यस्तै अरू अरू। यही त हो कूटनीतिको संरक्षण-कला ! अझ कतैबाट यो जाल नछिनोस्, आफ्नो स्वामित्व सिद्धान्तको प्रचार हुन लाग्यो– आप घूसखोर व्यास, मार्कण्डेय, आदि वेद, पुराण आदिका व्याख्याता औ निर्माता बनेर। कहाँ आलिस मछडी ? मेरै ढडीया ! मिथ्याप्रचारको जालमा जनताचरी यसरी गुटमुटियो ! यही त संसारको करुण आकस्मिक दुर्घटना र रोमाञ्चकारी इतिहास हो।

विष्णु भन्छन्-'शिवजी सर्वशक्तिमान, अमेय, अज्ञेय, अपार ढोग'।

शिवजी भन्छन्--'विष्णु सर्वशक्तिमान, अमेय, अज्ञेय, अपार ढोग'। उस्तै ब्रह्मा भन्छन्। उसले उसको तारीफ, ,उसले उसको --'परस्परं प्रशंसन्ति अहोरूपमहोध्वनि'।

ज्ञानवञ्चित, युगयुगदलित, यो विश्वजनताले निकै सहस्राब्दी देखि हो, यो निस्तत्व नियन्त्रणको कटुअनुभवमा बलात् बाध्य हुनुपरेको !।

भक्तिमार्ग यानी नौकरशाहीको प्रचार पनि यति जोर जुलुम सित भयो कि--नेताहरू लक्ष्यमा पूरा सफल थिए। भाग्यवाद नै यिनीहरूको एक अमोघ लक्ष्यभेदी प्रचार हो, जो उनीहरूको प्रत्यक्ष पक्षपाती नीतिको बलियो ढाल थियो-- पूरा सेवकले खान पायो किन ? भाग्यले। अरू आफ्नै पेटको आगाले जले किन ? अभाग्यले।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय

तत्व

बत्तीस वर्षको उमेर, श्यामुको भित्री खोप, पीर, अशान्ति सब संग संगै चिताले खाया, अब उसंग यो लोकको नाता छैन। कल्पित देह र नाम लिएर उड्यो उ अज्ञात देश तिर। बाटो देखाए उसलाई कल्पनाका घर्सिगर भूतप्रे भयंकर मूर्तिहरूले। ऊ पुग्यो स्वप्न जगत्को शून्य जादूघरमा। जहाँ कल्पनाहरू आकार, वेष, भाषा, न्यायमा मर्त्यको उतारु गर्थे, वेढब वेढबसंग। जुन लोकलाई त्यो मृतात्मा यमलोक संज्ञन्थ्यो। जहाँकाराजा यम, मन्त्री चित्रगुप्त। त्यहाँका काल्पनिक सचेष्ट भयंकर विकृत मनुष्याकारहरू यसलाई मनुवा भनेर हांस्थे।

× × × × ×

कल्पनाको फिल्मी प्रदर्शन ! चित्रगुप्तको अफिसमा पल्टियो, अनि जाँचियो वही कर्मको। बाह्रवर्षको कठोर रौरव दण्डको तोक पायो मनुवाले। आत्म हत्याको अपराधमा।

घिच्याए काला काला शण्ठ मुसण्डहरूले रौरवतिर मनुवालाई। निष्ठुरतापूर्ण खित्काले कलेजो चिर्दै। तर अर्को लोकस्पर्शले नै मानवमा सच्चा सत्याग्रहको चेतना मानो जागृत भैसकेको थियो। उसले विरोध प्रदर्शन गर्‍यो-निश्चित सजायको बारे। त्यो यो हो--'म खास वत्तीस बर्षको उमेरमा आफ्नै कालले मरेको हुँ। आत्म हत्या गरेको छैन। त्यो अभियोग र त्यो सजाय गैन्ह कानूनी हो, मेरो अपील, सुनिन्छ?

× + ×

चित्रगुप्तको इसारामा एक कर्मचारीले गंभीर मुद्रामा भन्यो--'अपील गर्नु तिम्रो अधिकारभित्रकै कुरा हो । यो अनुत्तरदायी निरंकुश शासन हैन। गर, तिम्रो अपील के छ ?

'म आफ्नै कालमा मरेको, आत्महत्याको, झूटो अभियोग नलागोस् '

'आफ्नो काल भनेको के ? १२५ को आयु त मानवको छँदै थियो, वीच ३२ मा किन मर्‍यो ?'

'रोगले'

'त्यो रोग किन लाग्यो ? त्यसबाट मर्नमा तिम्रो अघि नै मंजुरी थियो ?'

'थिएन'

'त्यसले किन बलात् तिमीलाई पक्रियो त ? त्यति छिटै ?'

'गरीब कुलको जन्म, सानैदेखि दुखियो, पछि पनि पथ परहेज पुगेन, पक्र्यो ।'

'गरीब किन भएको ?'

'दैवले नै त्यस्तै पारेको'

'त्यो अपराधी दैवलाई पक्रन सक्छौ ? त्यो कस्तो छ ? कहाँ छ ?'

'पक्रन पनि सक्तिन, यस्तो र यहाँ छ भन्न पनि सक्तिन ?'

'त्यसो भए त्यसै झुटो आरोप गरिरहने त ?'

'भैगो, कर्मले गरीब तुल्याएछ, गरीब त भएँ कि ?'

'तिमीलाई गरीब बनाउने कर्म तिमीले नै गरेको कि अर्काले त ?'

'मैले नै'

'आफै किन गर्यौं त ?'

'आफ्नो पुनसले यस्तै गरायो'

'उसो भए त्यो पुनसलाई पक्रन सक्छौं त ?

'त्यसो त त्यो कहाँ छ र पक्रने नि !'

'उसो भयो कहाँ थियो र तिमीलाई त्यसो गर्न लगायो त ?'
मनुवाले अलि चकित मुद्रामा भन्यो - 'उसो भए गर्ने गराउने को त ?'

'गर्ने हात, गराउने हिम्मत'

'फल दिने को त ?

'चानस'

'उसो भए मैले के गर्नु पर्थ्यो त ?'

'खानुपर्थ्यो, पूरा आयु बाँच्नुपर्थ्यो'

'बलियाले खान दिए पो नि !'

'यही त हो आत्महत्या। लड्नुपर्थ्यो, खोस्नुपर्थ्यो आफ्नो भाग, आफ्नो अधिकार !'

'भैगो मैले सकिन छु। मेरो भागसमेत हसुर्ने ती लुटेराहरूलाई केको सजाय हुन्छ नि ?'

'भोगको, ऐश आरामको !'

'त्यस्तालाई झन त्यस्तो किन ?'

'उनीहरूको सामर्थ्य छ ?'

'सुधो मलाई झन केको यो सजाय त ?'

'भीखको, मूर्दापनको, आत्महत्याको ?'

× × ×

अनि मानव झल्यास्स भयो , संझ्यो उसले गर्भदेखिको आत्मवेदना—आफूलाई गर्भमा लिएर आमा दाउरा काट्न बन गएको । पसिना धारा चुहाउँदै सुकेका साह्रा साह्रा मूढा बंचराले चिरेको, भित्र आफूलाई असह्य कम्प औं बेदना भएको ! भोक तिर्खा खपेर सुकेको मुखले टाढा टाढा लगेर दाउरा बेचेको, त्यसले भित्र आफूलाई असह्य श्रम र जलन भएको ! जन्मना साथ पनि एउटा झुप्रोमा आफूलाई गुटमुट्याएर आमा माटो खन्न हिंडेको, घाम र पानीको निर्बाध झोक्का खप्नुपरेको ! खोले फाँडो खाउँला मेरो निति छाती रसाउला कि भनेर आमा माटो भारी बेच्न हिंडेको, त्यसबाट भित्र मर्म खप्नुपरेको ! प्रायः आमाका आँखामा आँसु सिवाय छातीमा थोपो दूध हुँदैनथ्यो, त्यसले आफ्नो कलिलो घाँटी सुकेर प्राणान्त भएको ! भित्र साह्रै बेदना भएको ! पछि पनि हजार नोमत, एक मुठी अन्न र एक धरो वस्त्रतकमा पनि आफ्नो हात नभई भीखकै भरोसा गर्नु परेको , अरूको लात र हेला खप्नुपरेको ! सम्झ्यो उसले सब आफ्नै कमजोरीले बेदना भोग्नुपरेको । अनि जीउ टुटेको, रोगले गाँजेको, पथरा परेको, अकालैमा चिताभित्र जल्नुपरेको !

अनि मानवले त्यो कर्मचारीलाई चेतनापूर्ण स्वरमा भन्यो-- ' तत्व सम्झें ' , म आत्महत्यारो नै हुँ । अन्त सर्ला, मेरो नामर्दीलाई यातनाको भुँग्रोमा खाक पारिदेऊ !

अन्तरिम सर्कार
खडा भएपछि

नाटक

अखवार, रेडियोबाट निश्चित भयो। नेहरूले भने- त्रिभुवन नै कायम !

× × ×

नेपाल कांग्रेस जिन्दाबाद !- सडकमा जनताको संमिलित नारा सुनियो। पार्टीका अर्धजीवित नाङ्गा र भोकाहरूले कौतुकसाथ हेरे, जो धनीहरूको भोजका टपरी बटुलेर भातका सिता एक एक गरेर टिप्तै मुखमा हाल्दै थिए। देख्ता नारा लगाउनेमा बडे बडे साहू महाजन मात्र हैन, राणा परिबारका बडे बडे उपाधिप्राप्त व्यक्ति समेत कुनै कुनै संमिलित थिए। घूसखोर, ब्याजखोर नाफाखोर जति त जुलूसका संचालकै थिए, जो हिजोसंम कांग्रेसको नाम सुन्दै कान छोप्थे, घृणा दृष्टिले हेर्थे, आरोप गर्थे, कांग्रेसको चुक्ली लाएर आफ्नो दुनु सोझ्याउने मात्र हैन, कांग्रेसको गला रेटाउँथे, ती सबमा (हांसो लाग्छ) देशभक्तिको बाढ चलेको थियो।

त्यो देख्ता पार्टीकुरुवा भाइहरूलाई हर्षको पारावार भएन-- 'कांग्रेसले सबैलाई एक समान सुखी पाउँछ भन्थे, हो रहेछ- यति ठूल ठूला त अब यो काममा लागे। हाम्रो निंति धन्य यिनीहरूको आत्मसमर्पण ! जाऔं हामी पनि मिलेर नारा लगाऔं'।

× × ×

ती नाङ्गा भोका फेरी बेलुका पाटीमा जम्मा भए। आंगमा धरो छैन। फाटेका बोरा बेरिएका छन्। पुषको स्याँठले मुडु छेडेको छ। दाँत कटकटिएर बोल्न हुँदैन।

तैपनि जेनतेन केको प्रेरणाले हो! बोल्दै छन्—

एक- मैले सुनेको त त्यहाँका सु. साहेबका छोराले केभने भने-- कांग्रेसले जग्गा सग्गामा पनि हात हाल्छ भने, मेरो १० हजारको मौजा छ, त्यो पनि हरिदिन्छ त ? मानिश त्यसो भए त कांग्रेस सरकारलाई पनि !

अर्को- मैले पनि अरु नै कुरा सुनें, यहाँ कुञ्जी अर्कै रहेछ। कांग्रेससित नलागे अब आफ्नो पूँजी बाचतैन भनेर पो यी लागेका रे त ! हामीलाई पूँजी बाड्न होरहेछ र;'

अर्को- "हिजोका त्यस्ता, आज यस्ता नाटक गर्दा !

अर्को- कांग्रेसले यी चमेरालाई किन अँगालेका त नि ?'

अर्को- कांग्रेस पनि यिनै मध्येका त छन् !- अमीर,अवसरवादी पूँजीशाह। हामी जस्तालाई अँगाले त उनीहरुलाई पनि त डरै छ !

अर्को-अब यहाँ के हुन्छ त ?

अर्को-झिकिदे गाँड, भन्दा थपिदे गाँड हुन्छ अरु के हुन्छ ? तिम्र तेन्ह, जगै यस्तो छ !'

सबै-(हाँस्छन्) हा...हा...हा... । हेरुँ काम पनि के गर्दा रहेछन् !

वर्तमान

अन्तरिम सरकार खडा भयो ! स्वतंत्र सभा संत्र खुल्न थाले । कान्तिपुरमा पूंजीपतिहरूले पनि विभिन्न संस्था--नाट्यशालामा आफ्नो आवरण--अभिनय देखाउने मौका पाए। टोलैपिच्छे संस्था, टोलैपिच्छे नेता ! एक गज कपडा रङ्गाएर झण्डा बनाउन र एउटा किताप सारेर बिधान बनाउन उनीहरू के बेर लाउँथे ! त्रिभुवन नेपाल फर्कंदा कान्तिपुरका अवसरबादीहरूले खर्चेका झण्डा र बिछ्याका कपडाहरू नेपालका गरीबले पाएका भए आज तिनीहरूलाई नाङ्गो को भन्न पाउँथ्यो ! अस्तु, त ! अहिले जसलाई सोधूँ -तँ कतापट्टि ?--प्रजापरिषत । तँ ?- राष्ट्रिय कांग्रेस । तँ ? जनवादी प्रजातन्त्र संघ । तँ ?- कम्यूनिष्ट । तँ ?- गोर्खादल । तँ—धर्मसंघ, नत्र धर्म उडि जान्छ नि ?

× × ×

एक— 'भाई, अब जवाना बदलियो । कसैको नोकरी चाकरी गरिदैंन। बरू एउटा संस्था खोल्यो, चन्दाबाट पेशा चलायो, खाल हो एक दिन बल्जन्छ । कति भने कांग्रेस छ, समाजवाद त्यो छ संघबाद, साम्यबाद, अराजकताबाद केही नलागे फेरि एकतंत्रबादै सही, खोचे थाप्न के छ ! बरू २०-२५ हजारको कुरा त हो नि, प्रेस झिकाएर पत्रिका त प्रचारको लागि निकालिहाल्नुपर्छ ।

अर्को--त्यति मात्र हैन, जति लाग्छ म पनि त्यसमा छु । हिंड न होटलमै गफर कुरा गरुं । दुइ चारओटा रसभरी दूधमरी त खाऊँ ! घडी हेर कति बज्यो । आज त्रिभुवनलाई परोपकारले अभिनन्दन चढायको पनि हेर्न जानु छ ।'

अर्को--त्यसो हैन । मैले फष्ट क्लासको टिकट बुकिङ्ग गरिसकेको छु । हिड बरू सिनेमामा । अहहा ! नछोड बाबु, नर्गिस आउँ छे नर्गिस !

अर्को-'हो त !!'

× × ×

होटलनेर पाटीमा २-४ जना बाउँले अम्मा थिप-छड्के कछाड, अर्धानु बांकटे भोटो, टुपी छेड्ने घेरावाल टोपी ! डोको-बाट झिकेर बासी मकै कट्याङ् कट्याङ् टोक्दै ती दुइ शहरिया भाइहरूको कुरा सुनिरहेका थिए । पक्कासी लामो सास फेरेर आपसमा कुरा गर्न थाले--खै ! तीन दिन भो, मकैका ठेट्ना टोकेर थलो कुरेको, नून पाइएन । जहानलाई लाज ढाक्ने बाटो पउटा गुन्यू हेरौं भनेर गाको, छुनै सकिएन, महंगो रछ । अछेता र पिण्डलाई पर सारेको गोडा दुइएक पाथी चामल लिएर आको, नून नलगे अलिनो फांडोले छोडेन । छुट्टिंदा पउटा फलामे थाल भागाँ परेको थ्यो, खोले पिउन पनि केटाकेटीलाई भांडो छैन, त्यो लान थाले नून भएन त्यो त नलगी भएन, अरु जे भए पनि, भन्या खै त्यही नपाइने भो, कहाँ भन्नुपर्ने हो, नयाँ बन्दोबस्त भो भन्छन् !

× × ×

केन्द्रीय पुस्तकालय

थोक व्यापार

हुकुमी शासन गयो, तर त्यसको स्वाद कहां गएको छ र, के मालिक के नोकर !, उनीहरूलाई आजकल यति नरमाइलो छ !

× × ×

अरुको अगाडि मालिकले खिसिक हांसेर हेर्दा आफ्नु कत्रो धाक थियो। लूटको धन फूपुको श्राद्ध ! अझ केही पापको दिन त कुरै भएन ? च: च: अब ती दिन गए ?—चिन्ताग्रस्त भएर यति विचार गरेपछि मदनले तुरुन्त एउटा विन्तीपत्र गुप्ती तौरले मालिककहाँ पठाए—'अब हाम्रो चाकडीप्रथालाई दुनियांले मन पराएन त यसलाई मिटाइ नै दिने कि रूपान्तर गरिदिने ?

विन्तिपत्रको जवाफ—'विन्तिपत्रबाट खुशी भयौं। हाम्रो संबन्ध पुरानै छ तिमीले भने जस्तै रूपान्तर गर्न पर्‍यो। संघको जवाना छ, संगठन गर। आम चुनावमा काम 'देखाउन सक्यौ-भने .....। ढोकामा आइरहनुपर्दैन'।

× × +

मदनले विशाल जनसमूहमा भाषण दिंदै भने--'भाइ हो, निरंकुश राणाशाहीको खूनी पञ्जाबाट मुक्त भयौं। तर देशमा धेरै काम बांकी छ। आउनुहोस्-संगठित हुनुहोस्।...इत्यादि

CS
N895.5131.
Pu 915

केन्द्र :–
रत्न पुस्तक भण्डार
भोटाहिटी, काठमाडौं
नेपाल ।

शाखा :–

रत्न पुस्तक भण्डार
ए. २।२७ गायघाट,
वाराणसी ।

रत्न पुस्तक भण्डार
लोहारपट्टी मार्केट, वीरगंज
नेपाल ।

रत्न पुस्तक भण्डार
रँगेली रोड, विराटनगर
नेपाल ।

मूल्य ।६० पैसा

मुद्रक : मौर्य प्रेस जे.२४।२५ ख्वाजापुरा [जैतपुरा], वाराणसी ।